

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМНИ МОЛИЯЛАШТИРИШНИНГ ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Содиқов Нариманжан Собирович

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги
«Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг илмий
асослари ва муаммолари» илмий-тадқиқот маркази*

Аннотация. Ушбу мақолада профессионал таълимни молиялаштиришнинг хориж тажрибаси ўрганилган, хорижлик иқтисодчи олимларнинг таълимни молиялаштиришга оид фикрлари баён қилинган. Шунингдек, профессионал таълимни молиялаштиришнинг бугунги кундаги долзарблиги, унинг мамлакат иқтисодиётига таъсири борасида муҳокамалар олиб борилиб, хулосалар шакллантирилган.

Калит сўзлар: таълим, профессионал таълим, молиялаштириш, хайрия, грант, иш берувчи, давлат бюджети.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ФИНАНСИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Содиқов Нариманжан Собирович

*Научно-исследовательского центра «Научные основы и
проблемы развития экономики Узбекистана» при
Ташкентском государственном экономическом университете*

Абстрактный. В данной статье изучен зарубежный опыт финансирования профессионального образования, а также представлены мнения зарубежных экономистов о финансировании образования. Также были проведены обсуждения и сделаны выводы относительно актуальности финансирования профессионального образования, его влияния на экономику страны.

Ключевые слова: образование, профессиональная подготовка, финансирование, пожертвование, грант, работодатель, государственный бюджет.

FOREIGN EXPERIENCE OF FUNDING PROFESSIONAL EDUCATION

Sodikov Narimanjan Sobirovich

*Scientific research center "Scientific bases and problems
of the development of the economy of Uzbekistan" at the
Tashkent State University of Economics*

Abstract. In this article, the foreign experience of financing professional education is studied, and the opinions of foreign economists on financing education are presented. Also, discussions were held and conclusions were drawn regarding the current relevance of financing professional education, its impact on the country's economy.

Key words: education, professional training, financing, donation, grant, employer, state budget.

Кириш.

Профессионал таълимни молиялаштириш глобал таълим тизимларининг тобора муҳим жиҳатига айланди. Мамлакатлар профессионал таълим сифатини оширишга интилишар экан, улар кўпинча муваффақиятли халқаро моделлардан йўл излайдилар. Кўпгина мамлакатларда профессионал таълимни молиялаштиришнинг муҳим манбаи сифатида давлат томонидан молиялаштиришга устувор аҳамият бериб келинади.

Ушбу маблағлар таълим муассасаларига инфратузилмани ривожлантириш, ўқув дастурларини яхшилаш, профессор-ўқитувчиларни тайёрлаш ва талабалар стипендияларини қўллаб-қувватлаш учун ажратилади.

Профессионал таълимни ёки умуман таълимни молиялаштириш масалалари иқтисодчилар томонидан ҳам кенг ўрганиладиган мавзулардан ҳисобланади. Агар профессионал таълимни молиялаштирувчи асосий манба давлат бюджети экан, уни бошқа манбалар ҳисобидан молиялаштириш вазифаси ҳам устувор масалалардан биридир. Таълимга оид тадқиқотлар доирасида кўплаб олимлар томонидан тадқиқотлар ўтказилган бўлиб, улар турлича иқтисодий фаолиятдан келиб чиқиб, турли мавзуларда олиб борилган. Иқтисодчилар кўпинча таълим билан боғлиқ иқтисодий даромад ва фойдаларни таҳлил қиладилар. Улар таълимнинг одамларнинг даромад олиш потенциалига, бандлик имкониятларига ва умумий иқтисодий самарадорликка қандай таъсир қилишини ўрганишлари мумкин. Тадқиқотлар кўпинча таълим даражаси, даромадлар тенгсизлиги ва ижтимоий ҳаракатчанлик ўртасидаги муносабатни ўрганади.

Иқтисодчилар таълимни молиялаштириш механизмларини, жумладан, давлат маблағлари, хусусий инвестициялар ва таълим харажатларининг иқтисодий ўсиш ва ривожланишга таъсирини ўрганишлари мумкин. Улар турли молиялаштириш моделларининг самарадорлиги ва тенглигини таҳлил қилишлари ва давлат ва хусусий таълимни таъминлаш ўртасидаги потенциал ўзаро муносабатларни, таълим ва меҳнат бозори натижалари ўртасидаги боғлиқликни, шу жумладан, бандлик даражаси, иш қобилияти ва маҳсулдорликни ўрганадилар. Шунингдек, таълим ва кенгроқ иқтисодий ривожланиш ўртасидаги боғлиқликни таҳлил қилишлари, таълимга инвестициялар иқтисодий ўсишга, технологик тараққиётга ва қашшоқликни камайтиришга қандай ҳисса қўшишини ўрганиши мумкин. Улар турли шароитларда таълимнинг инновациялар, тадбиркорлик ва инсон капиталини ривожлантиришга таъсирини ўрганишлари мумкин эди.

Адабиётлар шарҳи.

Сўнгги пайтларда иқтисодчиларнинг таълим ва таълим сиёсатини ўрганишга қизиқишлари жонланди, бу эса асосий иқтисодий ғояларнинг таълим соҳасидаги тадқиқотлар ва сиёсатни ишлаб чиқишга киритилишига олиб келди. Таълим сармоя сифатида, меҳнат бозори натижаларида таълимнинг иқтисодий фойдаси, таълим сиёсатини иқтисодий самарадорлик нуқтаи назаридан баҳолаш каби тушунчалар одатий ҳолга айланган. Буларга қуйидагилар кирази: таълимнинг сармоя сифатидаги ғояси Беккернинг (1964); меҳнат бозори натижаларини яхшилаш шаклида таълимнинг иқтисодий даромадлари тушунчаси Минсернинг (1974) даромад функцияси; таълим сиёсатини иқтисодий самарадорлик нуқтаи назаридан баҳолаш ва бошқалар.

Таълим иқтисодиётидаги асосий тушунчалардан бири таълимга инвестиция сифатида қарашдир. Жисмоний капиталга инвестициялар сингари, одамлар ўзларининг малакалари ва қобилиятларини ошириш учун таълим ва ўқитишга сармоя киритадилар ва шу билан яхши иш жойларини таъминлаш имкониятларини оширадилар. Мақсад нафақат самарадорликни ошириш, балки турли кўникмаларга эга бўлган шахсларни муносиб иш имкониятларига мослаштиришдир.

Таълим иқтисодининг кўпгина тамойилларини ҳеч бўлмаганда Адам Смитнинг 1776 йилда нашр этилган “Халқлар бойлиги” рисоласида кузатиш мумкин. Бироқ, таълим иқтисодиётининг асосчиси Гари Беккер бўлиб, у 1964 йилда жуда таъсирли “Инсон капитал” китобини ёзган бўлиб, унда у нима учун жисмоний капиталга инвестицияларга ўхшаш тарзда жисмоний шахслар таълим ва ўқитишга сармоя киритишини тушунтириб берган. Таълим самарадорлигини ошириш учун эмас, балки ҳар хил кўникма ва қобилиятларга эга бўлган шахсларни иш жойларига саралашдир (Блауг, 1976).

Гарчи кўплаб эмпирик мақолаларда иқтисодий эркинликнинг кенг қўламли таъсири таҳлил қилинган бўлсада (Халл ва Лавсон, 2014), уларнинг ҳеч бири одамларнинг таълимга бўлган муносабатига таъсирини таҳлил қилмайди.

1989 йилдан 2007 йилгача бўлган даврда 86 та ривожланаётган мамлакатлар ҳақидаги маълумотлардан фойдаланиб, Кинг ва бошқалар (2012) иқтисодий жиҳатдан эркин мамлакатларда мактаб таълимининг даромадлари сезиларли даражада юқори эканлигини аниқлади. Фелдманн (2017) 1972 йилдан 2011 йилгача бўлган 109 та давлат бўйича

маълумотлардан фойдаланган ҳолда иқтисодий эркинлик ўрта мактабга қабул қилиш даражасига кучли ижобий таъсир кўрсатаётганини маълум қилди.

Бошқа эмпирик тадқиқотлар сўнгги ўн йилликларда кўплаб ривожланаётган мамлакатларда хусусий мактаб таълимнинг кучли ўсишини таҳлил қилади. Аниқланишича, бу ўсиш хусусий мактабларда давлат мактабларига қараганда ўқитиш ва таълим натижалари одатда яхшироқ бўлганлиги билан боғлиқ (Дай Ашлей ва бошқ., 2014). Ривожланаётган мамлакатлардаги ота-оналар ўз фарзандларини кўпроқ хусусий мактабларга жўнатишади, лекин бу тўловлар давлат мактабларида тўланмайди (масалан, Тоoley 2013). Шубҳасиз, хусусий провайдерларнинг кириб келиши ва кенгайишига рухсат берган ривожланаётган мамлакатларда кўпчилик ота-оналар таълимга катта аҳамият беришади.

Ўрганилган хусусиятларга мисоллар орасида таълим даражаси (масалан, Давис-Кеан 2005), даромад (Ҳастингс ва бошқ., 2006), ижтимоий синф (Горман, 1998) ва сиёсий позиция (Фладмоэ, 2012). Ушбу қоғозларнинг яна бир камчилиги шундаки, деярли барчаси кичик, миллий миқёсда вакиллик қилмайдиган намуналардан фойдаланади, аксарият ҳолларда битта мамлакатдан. Жаҳон қадриятлари тадқиқотидан олинган индивидуал даражадаги маълумотлари миллий даражада вакиллик қилади (Инглеҳарт ва бошқ., 2015).

2000 ва 2005 йиллардаги 69 мамлакат маълумотларидан фойдаланган ҳолда Берггрен ва Нилссон (2013) иқтисодий эркинликнинг бағрикенглик билан ижобий боғлиқлигини аниқладилар. Берггрен ва Жордаҳл (2006) 1995 ва 2000 йиллардаги 52 мамлакат маълумотларидан фойдаланган ҳолда, иқтисодий эркинлик ижтимоий ишончни оширадиган далилларни топдилар. Теагуэ ва бошқалар. (2020) 1990, 1995 ва 2000-2014 йиллардаги маълумотлардан фойдаланган ҳисоботларига кўра, иқтисодий эркинлиги кўпроқ бўлган мамлакатлардаги одамлар камроқ моддий манфаатдор.

Таълимга бўлган юксак эътиборининг яна бир натижаси сифатида, мамлакатлар сўнгги ўн йилликларда иқтисодий ўсишнинг энг юқори суръатларига эришдилар (Ҳанушек анд Воэссманн 2016), бу нафақат миллионлаб одамларни қашшоқликдан халос қилди, балки уларнинг кўпчилигига янада фаровон ўрта синфга кўшилди.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, иқтисодчилар таълимга сармоя киритиш, таълимнинг иқтисодий фойдалари, иқтисодий эркинлик ва хусусий мактаб таълимнинг таълим натижаларидаги ролини таҳлил қилиш учун иқтисодий тамойилларни қўллаш орқали таълим сиёсатини тушунишга катта ҳисса қўшдилар.

Таҳлил ва натижалар.

Профессионал таълимни молиялаштириш бўйича чет эл тажрибаси ўз таълим тизимини яхшилашга интилаётган мамлакатлар учун қимматли тушунча ва йўналиш бера олади. Маҳаллий шароит ва устуворликларга мослаштирилган ушбу ёндашувларнинг комбинацияси профессионал таълимнинг қулайлиги, арзонлиги ва сифатини таъминлаши, малакали ишчи кучини ривожлантиришга кўмаклашиши ва турли глобал шароитларда иқтисодий ўсишни қўллаб-қувватлаши мумкин.

Биз ушбу хорижий тажрибаларни аниқ бир мамлакат ва минтақалар мисолида кўриб чиқсакда, уни янада батафсил ўрганиш имкониятларини кенгайтирсак. АҚШ чет элда профессионал таълимни қўллаб-қувватлаш ва молиялаштириш бўйича бой тарихга эга. Турли дастурлар ва ташаббуслар орқали АҚШ ҳукумати ва хусусий ташкилотлар америкалик талабаларга хорижий мамлакатларда профессионал таълим олишлари учун имкониятлар яратиб берди. Фулбрайт дастури, Гилман халқаро стипендия дастури, Борен мукофотлари ва турли хусусий стипендиялар каби дастурлар америкалик талабаларга катта таъсир кўрсатиб, уларга қимматли кўникмалар, маданий тушуниш ва халқаро тармоқларни ривожлантириш имконини берди. Хорижда профессионал таълимни қўллаб-қувватлаш орқали Қўшма Штатлар ўзининг глобал рақобатбардошлигини оширади, дипломатияни ривожлантиради ва турли хил ва глобал миқёсда жалб қилинган ишчи кучини тайёрлайди. Ушбу ташаббуслар америкалик талабаларга глобал истиқболга эга бўлиш, халқаро ҳамкорликка ҳисса қўшиш ва дунёга ижобий таъсир кўрсатиш учун имкониятлар яратишда ҳал қилувчи роль ўйнайди.

Хорижда профессионал таълимни молиялаштириш бўйича энг машхур ва таъсирли ташаббуслардан бири Фулбрайт дастуридир. 1946 йилда ташкил этилган Фулбрайт дастури таълим ва маданият алмашинуви орқали АҚШ ва бошқа мамлакатлар ўртасида ўзаро тушунишни ривожлантиришга қаратилган. У америкалик талабалар, олимлар ва

мутахассисларга чет элда ўқиш, тадқиқот олиб бориш ёки дарс бериш учун грантлар таклиф қилади. Дастур кенг қўламли фанларни қамраб олади ва халқаро ҳамкорлик ва билим алмашинувини рағбатлантиради.

Хориждаги иш ва стажировка дастурлари АҚШ талабаларига ўз таълимни молиялаштирган ҳолда профессионал тажриба орттириш имкониятини беради. Ушбу дастурлар кўпинча курс ишларини амалий иш тажрибаси билан бирлаштиради ва талабаларга кенг қамровли таълим тажрибасини беради. Талабалар чет элда ишлаш ёки стажировка қилиш вақтида яшаш харажатларини қўллаб-қувватлаш учун молиявий товон ёки стипендия олишлари мумкин.

Европада профессионал таълимни молиялаштириш давлат маблағлари, хусусий бадаллар ва талабаларни молиявий қўллаб-қувватлаш механизмларининг комбинацияси билан тавсифланади. Ўзига хос ёндашувлар ва тизимлар Европа мамлакатларида уларнинг ўзига хос ижтимоий-иқтисодий контекстлари ва таълим сиёсатини акс эттирувчи фарқланади. Европа давлатлари профессионал таълимни қўллаб-қувватлаш учун катта миқдорда давлат маблағларини ажратадилар. Профессионал таълимни молиялаштириш бўйича Европа тажрибаси давлат молиялаштириш, хусусий бадаллар ва талабаларни молиявий қўллаб-қувватлаш механизмларини ўз ичига олади. Европа давлатлари таълим олиш имкониятини биринчи ўринга қўйишади, молиявий тўсиқлар шахсларнинг профессионал ривожланиш йўлида тўсиқлик қилмаслигини таъминлайди. Ёндашувларнинг хилма-хиллиги иқтисодий ўсиш ва жамият фаровонлигини қўллаб-қувватлаш учун юқори сифатли таълим, ижтимоий ҳаракатчанлик ва малакали ишчи кучини яратиш мажбуриятини акс эттиради.

Жумладан, Германия, Австрия, Швейцария ва Голландия каби Европанинг бир қанча мамлакатларида синфда ўқитишни амалий иш жойида ўқитиш билан уйғунлаштирган икки томонлама таълим тизимлари яхши йўлга қўйилган. Ушбу тизимларда профессионал таълимни молиялаштириш кўпинча манбалар комбинациясидан келиб чиқади. Иш берувчилар шогирдларни тайёрлашга сармоя киритиш ва уларга иш тажрибаси билан таъминлаш орқали ҳал қилувчи роль ўйнайди. Бундан ташқари, ҳукуматлар ўқитиш харажатларини қоплаш учун ҳам иш берувчиларга, ҳам шогирдларга молиявий ёрдам кўрсатади. Бунга субсидиялар, солиқ имтиёзлари ва грантлар киради. Дуал таълим тизимлари малакалардаги камчиликларни бартараф этиш ва таълим ва бандлик ўртасидаги мустаҳкам алоқаларни мустаҳкамлашда самарали эканлигини исботлади (CEDEFOP, 2020).

Кўпгина Европа мамлакатлари профессионал таълим дастурларини қўллаб-қувватлаш учун давлат маблағларини ажратадилар. Ушбу маблағлар одатда касб-хунар мактаблари, ўқув марказлари ва шогирдлик дастурларининг операцион харажатларини қоплаш учун ишлатилади. Давлат маблағлари юқори сифатли профессионал таълим имкониятлари мавжудлигини таъминлайди ва тегишли ўқув дастурлари ва ўқув материалларини ишлаб чиқишга ёрдам беради. Шунингдек, у ўқув жиҳозлари ва жиҳозларини сақлаш ва янгилашга ёрдам беради.

Европа ижтимоий жамғармаси Европа Иттифоқининг таркибий молиялаштириш қисми сифатида бутун Европада профессионал таълим ташаббусларини молиялаштиришда муҳим роль ўйнайди. Европа ижтимоий жамғармаси шахсларнинг малакасини ошириш ва ишга жойлашиш имкониятини оширишга қаратилган дастурлар ва лойиҳаларни, шу жумладан, профессионал тайёргарлик ва қайта тайёрлаш дастурларини қўллаб-қувватлайди. Жамғарма аъзо давлатларни молиявий ресурслар билан таъминлайди, кейинчалик улар маблағларни профессионал таълимни қўллаб-қувватловчи махсус таълим ташаббусларига ажратади⁸¹.

Баъзи Европа мамлакатларида хусусий сектор профессионал таълимни молиялаштиришга фаол ҳисса қўшади. Иш берувчилар кўпинча касб-хунар мактаблари ва ўқув провайдерлари билан ўзларининг саноат эҳтиёжларига мос келадиган махсус ўқув дастурларини ишлаб чиқиш учун ҳамкорлик қиладилар. Ушбу ҳамкорликлар ўқитиш харажатларини қоплаш, ўқув жиҳозлари билан таъминлаш ва ўқитишнинг меҳнат бозорига мослигини таъминлаш учун ўқув дастурларини ишлаб чиқишда иштирок этиш учун иш берувчиларнинг молиявий ёрдамини ўз ичига олиши мумкин.

Erasmus+ ва Европа ижтимоий жамғармаси+ каби Европа молиялаштириш дастурлари профессионал таълим ташаббуслари ва лойиҳалари учун грантлар ва кўмак беради. Ушбу

⁸¹ European Commission (n.d.). European Social Fund. Retrieved from <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=325>

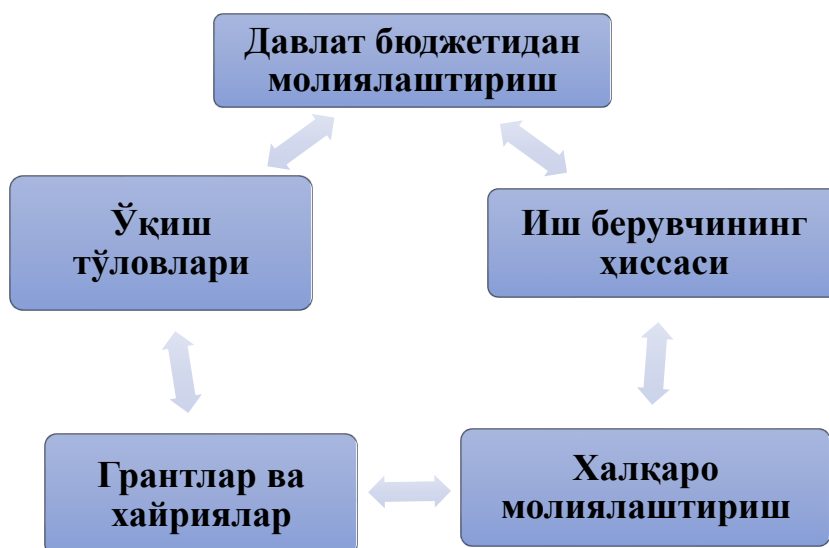
дастурлар халқаро мобиллик, ҳамкорлик ва Европа мамлакатларидаги профессионал таълим провайдерлари ўртасида билим алмашишни осонлаштиради. Улар ўқитишнинг инновацион услубларини ишлаб чиқиш, касб-хунар таълими тизимини такомиллаштиришга хизмат қилмоқда⁸².

Японияда профессионал таълим, биринчи навбатда, давлат маблағлари ва ўқув тўловлари комбинацияси орқали молиялаштирилади. Олий таълим муассасалари ўз фаолиятини ва ўқув дастурларини қўллаб-қувватлаш учун давлатдан субсидиялар олади. Ўқув тўловлари одатда талабалардан олинади, аммо кам таъминланган талабаларни қўллаб-қувватлаш учун стипендия дастурлари ва молиявий ёрдам вариантлари мавжуд. Япония ҳукумати талабаларга таълимни молиялаштиришда ёрдам бериш учун кредит дастурларини ҳам таклиф этади (OECD, 2019).

Жанубий Корея таълимга катта эътибор беради ва профессионал таълимни молиялаштиришга катта миқдорда сармоя киритади. Олий таълим муассасалари ўз фаолиятини қўллаб-қувватлаш ва сифатли таълим стандартларини сақлаб қолиш учун давлат томонидан молиялаштирилади. Ҳукумат талабаларга профессионал таълим олишда ёрдам бериш учун молиявий ёрдам дастурлари, стипендиялар ва кредитлар ажратади. Бундан ташқари, Жанубий Кореядаги компаниялар кўпинча корпоратив ҳомийлик орқали амалиёт ўташ имкониятлари ва молиявий ёрдам бериш учун таълим муассасалари билан ҳамкорлик қилади (Kim, Lee, 2016).

Сингапурда профессионал таълимни молиялаштиришнинг яхши ривожланган тизими мавжуд. Ҳукумат мактаб ва олий ўқув юртларида таълимга катта миқдорда субсидиялар ажратади, бу эса ўқиш тўловларини Сингапур фуқаролари учун қулай бўлишини таъминлайди. Давлат молиялаштиришдан ташқари, талабаларни молиявий қўллаб-қувватлаш учун турли хил стипендиялар, грантлар ва стипендиялар мавжуд. Ҳукумат ташаббуси бўлган “Келажак кўникмалари” ҳам ўз фаолияти давомида узлуксиз таълим олиш ва малака ошириш учун маблағ ва кўмак беради⁸³.

Юқоридагиларга асосланганидан бўлса, профессионал таълимни молиялаштиришнинг барча мамлакатлар томонидан қабул қилинган ўзига хос халқаро модели мавжуд эмаслигини кўриб чиқдик. Профессионал таълимни молиялаштиришга ёндашувлар турли мамлакатларда сезиларли даражада фарқланади ва уларнинг ўзига хос шароитлари, таълим тизимлари ва иқтисодий омилларига боғлиқ. Бироқ, мамлакатлар молиялаштириш моделларини ишлаб чиқишда кўпинча эътиборга оладиган баъзи умумий тамойиллар ва стратегиялар мавжуд. Профессионал таълимни молиялаштириш билан боғлиқ умумий тамойиллар ва халқаро амалиёт турларини қуйидагича умумлаштириш мумкин (1-расм):

1-расм. Профессионал таълимни молиялаштириш турлари

⁸² European Commission (n.d.). Erasmus+ for Vocational Education and Training. Retrieved from https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/programme-guide/part-b/three-key-actions/key-action-1/mobility-of-individuals_en#professional-education-and-training

European Commission (n.d.). European Social Fund+. Retrieved from <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=327>

⁸³ Ministry of Education Singapore (n.d.). Financing Your Education. Retrieved from <https://www.moe.gov.sg/microsites/whatyouneedtoknow/educationopportunities/financing-your-education>

Кўпгина мамлакатлар профессионал таълимни қўллаб-қувватлаш учун давлат маблағларини ажратадилар. Бунга таълим муассасаларига давлат субсидиялари, илмий тадқиқотлар ва ишланмалар учун грантлар, инфратузилмани ривожлантириш учун молиявий кўмак бериш киради. Давлат маблағлари сифатли таълимнинг мавжудлигини таъминлайди ва уни талабаларнинг кенг доираси учун очиқ қилишга ёрдам беради.

Баъзи мамлакатларда ўқиш тўловлари профессионал таълим олувчи талабалардан олинади. Тўлов таркиби таълим даражаси, муассаса тури ва таълим соҳаси каби омилларга қараб фарқ қилиши мумкин. Ўқув тўловлари профессионал таълимни умумий молиялаштиришга ҳисса қўшади ва талабалар учун қулайликни таъминлаш учун бошқа молиявий ёрдам дастурлари билан тўлдирилиши мумкин.

Баъзи моделларда иш берувчилар профессионал таълимни молиялаштиришда роль ўйнайди. Улар ўқув дастурлари, шогирдлик ёки иш жойида ўрганиш тажрибасини молиявий қўллаб-қувватлаш учун таълим муассасалари билан ҳамкорлик қилишлари мумкин. Иш берувчининг ҳиссаси таълимни саноат эҳтиёжларига мослаштиришга ёрдам беради ва тегишли кўникмаларни ривожлантиришни таъминлайди.

Грантлар ва хайриялар одатда талабаларни профессионал таълимни молиялаштиришда қўллаб-қувватлаш учун ишлатилади. Улар ҳукуматлар, таълим муассасалари, хусусий ташкилотлар ёки халқаро молия агентликлари томонидан тақдим этилиши мумкин. Грантлар ва хайриялар молиявий тўсиқларни камайтириш ва иқтидорли шахслар, айниқса, кам таъминланганлар учун таълим олиш имкониятини оширишга қаратилган.

Баъзи ҳолларда халқаро молия агентликлари ва ташкилотлари профессионал таълим ташаббусларини молиявий қўллаб-қувватлайди. Бунга грантлар, стипендиялар, салоҳиятни ошириш дастурлари ва чегаралар бўйлаб ҳамкорлик ва билим алмашишни рағбатлантирувчи ҳамкорликлар киради. Бундай ташкилотларга Жаҳон банки, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти агентликлари ва минтақавий тараққиёт банкларини мисол қилиб келтириш мумкин.

Шуни таъкидлаш керакки, профессионал таълимни молиялаштиришда ҳар бир мамлакат ўзига хос эҳтиёжлари ва устуворликларидан келиб чиққан ҳолда ўз ёндашувини ишлаб чиқади.

Хулоса ва таклифлар.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, профессионал таълимни молиялаштириш турли мамлакатларда фарқ қилади ва ягона халқаро модель мавжуд эмас. Профессионал таълимни молиялаштиришга ёндашувларга мамлакатнинг иқтисодий аҳволи, таълим тизими, ижтимоий контекст ва сиёсатнинг устувор йўналишлари каби омиллар таъсир кўрсатади. Бироқ, мамлакатлар молиялаштириш моделларини ишлаб чиқишда кўпинча ҳисобга оладиган умумий тамойиллар ва стратегиялар мавжуд.

Таълим муассасалари, илмий-тадқиқот фаолияти, инфратузилмани ривожлантириш ва эксплуатация харажатларини ресурслар билан таъминлаш орқали профессионал таълимни қўллаб-қувватлашда давлат маблағлари ҳал қилувчи роль ўйнайди. Баъзи мамлакатларда ўқув тўловлари олинади ва стипендиялар, грантлар ва молиявий ёрдам дастурлари кўпинча талабалар учун таълимни янада қулайроқ ва арзонроқ қилиш учун мавжуд.

Иш берувчиларнинг ҳиссаси ва таълим муассасалари ва ишлаб чиқаришлар ўртасидаги ҳамкорлик таълимни меҳнат бозори эҳтиёжларига мослаштириш ва тегишли малака оширишни рағбатлантиришда муҳим аҳамиятга эга. Халқаро молия агентликлари ва ташкилотлари, айниқса, ривожланаётган мамлакатларда профессионал таълим ташаббусларини молиявий қўллаб-қувватлашда ҳам роль ўйнайди.

Мамлакатлар сифатли таълим мавжудлигини таъминлайдиган, тенг имкониятларни рағбатлантирадиган ва малакали ишчи кучини ривожлантиришни қўллаб-қувватловчи молиялаштириш моделларини ишлаб чиқишлари зарур. Профессионал таълим соҳасида юзага келадиган муаммолар ва ўзгарувчан эҳтиёжларни ҳал қилиш учун молиялаштириш механизмларини доимий равишда баҳолаш, мониторинг қилиш ва мослаштириш зарур.

Адабиётлар/Литература/Reference:

Becker, G. (1964) Human Capital: A Theoretical Analysis with Special Reference to Education (New York, Columbia University Press).

Blaug, M. (1976) The Empirical Status of Human Capital Theory: A Slightly Jaundiced Survey, Journal of Economic Literature, 14, 827-855

- Berggren, N., & Jordahl, H. (2006). Free to trust: Economic freedom and social capital. *Kyklos*, 59(2), 141–169.
- Berggren, N., & Nilsson, T. (2013). Does economic freedom foster tolerance? *Kyklos*, 66(2), 177–207.
- CEDEFOP (2020). European Skills Index 2020: Methodological Report. Retrieved from https://www.cedefop.europa.eu/files/9158_en.pdf
- Day Ashley, L., et al. (2014). The role and impact of private schools in developing countries: A rigorous review of the evidence. London: Department for International Development.
- Davis-Kean, P.E. (2005). The influence of parent education and family income on child achievement: The indirect role of parental expectations and the home environment. *Journal of Family Psychology*, 19(2), 294–304.
- Feldmann, H. (2017). Economic freedom and human capital investment. *Journal of Institutional Economics*, 13(2), 421–445.
- Fladmoe, A. (2012). Mass political polarization and attitudes towards education as part of the welfare state in Norway, Sweden and Finland. *Journal of European Social Policy*, 22(1), 45–62.
- Gorman, T.J. (1998). Social class and parental attitudes toward education: Resistance and conformity to schooling in the family. *Journal of Contemporary Ethnography*, 27(1), 10–44.
- Hanushek, Eric A. and Ludger Woessmann (2016), Knowledge Capital, Growth and the East Asian Miracle, *Science*, Vol. 351, No. 6271, pp. 344-345.
- Hastings, J.S., Kane, T.J., & Staiger, D.O. (2006). Parental preferences and school competition: Evidence from a public school choice program, NBER Working Paper No. 11805. Cambridge, MA: NBER.
- Hall, J. C., & Lawson, R. A. (2014). Economic freedom of the world: An accounting of the literature. *Contemporary Economic Policy*, 32(1), 1–19
- Inglehart, R.F., et al. (2015). World Values Survey. Longitudinal data (1981–2014). Retrieved June 27, 2017, from <https://www.worldvaluessurvey.org>.
- Kim, D., & Lee, J. (2016). The Role of the Government and the Private Sector in Financing Higher Education: Korea. In P. N. Teixeira, & D. D. Dill (Eds.), *Public Vices, Private Virtues? Assessing the Effects of Marketization in Higher Education* (pp. 127-148). SensePublishers.
- King, E. M., Montenegro, C. E., & Orazem, P. F. (2012). Economic freedom, human rights, and the returns to human capital: An evaluation of the Schultz hypothesis. *Economic Development and Cultural Change*, 61(1), 39–72.
- Mincer, J. (1974) *Schooling, Experience and Earnings*. (New York, Columbia University Press, NBER).
- OECD (2019). Education at a Glance 2019: OECD Indicators. Retrieved from <https://doi.org/10.1787/f8d7880d-en>
- Teague, M. V., Storr, V. H., & Fike, R. (2020). Economic freedom and materialism: An empirical analysis. *Constitutional Political Economy*, 31, 1–44.
- Tooley, J. (2013). *The beautiful tree: A personal journey into how the world's poorest people are educating themselves*. Washington, D.C.: Cato Institute.
- Исаев Ф. Совершенствование налогообложения имущества //Экономика и инновационные технологии. – 2021. – №. 6. – С. 326-333.
- Исаев, Ф. (2023). Солиқ текширувлари: аудит самарадорлиги таҳлили. *Иқтисодий ва инновацион технологиялар*, 11(1), 394–401. https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss1/a42
- Исаев, Ф. (2022). Йирик корхоналар мисолида солиқ йиғилувчанлиги кўрсаткичини таҳлил қилиш методикасини такомиллаштириш. *Iqtisodiyot Va ta'lim*, 24(1), 317–326. Retrieved from <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/955>
- Исаев Ф. Аудит самарадорлигининг назарий-амалий талқини //Приоритетные направления, современные тенденции и перспективы развития финансового рынка. – 2023. – С. 359-361.
- Жумаев, Н., Ризаев, Н., & Исаев, Ф. (2023). Ўзбекистонда бухгалтерия ҳисобини халқаро стандартларга мувофиқлаштиришда туркий давлатлар тажрибаси. *Iqtisodiyot Va ta'lim*, 24(2), 58–67. Retrieved from <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/1014>
- Исаев, Ф. (2023). Солиқ юкини камайштиришда солиқ таҳлилининг таъсирига оид назарий мулоҳазалар. *International Journal of Economics and Innovative Technologies*, 11(2), 415–421. https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss2/i41